

ks. Mateusz Rafał Potoczny, prof. UO

Wydział Teologiczny

Instytut Nauk Teologicznych, Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0001-5746-4218

mpotoczny@uni.opole.pl

Article submitted: 1.02.2022; accepted: 26.04.2022.

Orientalna wizja józefologiczna i jej wpływ na pobożność Kościoła rzymskiego

Oriental Josephological vision and its influence on the piety of the Roman Church

Abstrakt: W niniejszym artykule w syntetyczny sposób ukazana została wschodnia wizja pobożnościowa związana z kultem św. Józefa. Prezentacja przykładów literatury apokryficznej oraz tekstów patrystycznych wraz z liturgicznymi elementami dotyczącymi osoby opiekuna Świętej Rodziny pozwoliły zarysować orientalną józefologię. Na tle tradycji łacińskiej jawi się ona jako uboga. Nie zmienia to jednak faktu, że pewne elementy wschodnie możemy zaobserwować w kulcie św. Józefa w Kościele zachodnim. Wystarczy tu wspomnieć chociażby zakorzeniony w świadomości i kulturze obraz św. Józefa jako starca, a także elementy pobożnościowe takie jak *Akatyst ku czci św. Józefa Oblubieńca Bogarodzicy* oraz ikoniczne wizerunki świętego.

Słowa kluczowe: Św. Józef, kult, liturgie Orientu, chrześcijański Wschód, Kościoły Wschodnie.

Abstract: In this paper an eastern vision of piety to St. Joseph has been shown in a synthetic way. Presentation of some examples of the Apocrypha, patristic texts as well as the liturgical elements concerning the person of the Guardian of the Holy Family allowed to outline an oriental josephology. In comparison with the Latin tradition it reveals itself very poor. But it doesn't change the fact that some

eastern elements one can find in the cult of St. Joseph in the Western Church. It is enough to mention the image of Joseph as an old man, deeply rooted in our awareness and culture, and the elements as *Akathist Hymn to The Righteous Joseph*, *The Betrothed of the All-holy Virgin Mary* or the iconic images of the saint.

Key words: St. Joseph, Cult, Oriental Liturgies, Christian East, Eastern Churches.

Wstęp

W katalogu świętych patronów, jakich Kościoły różnych tradycji stawiają za wzór życia chrześcijańskiego, bez wątpienia szczególne miejsce zajmuje św. Józef. Będąc przybrany ojcem Jezusa Chrystusa (Łk 3,23; J 6,42) i opiekunem Świętej Rodziny (Mt 2,13–15), Józef ukazywany jest jako przykład doskonałego ojcostwa i wzór świętości, która kształtuje się i wydoskonala w prozie życia codziennego. Warto w tym miejscu przywołać myśl św. Pawła VI, według którego „św. Józef jest wzorem dla pokornych, których chrześcijaństwo wynosi do wielkich przeznaczeń; dowodzi on, że aby być dobrym i autentycznym naśladowcą Chrystusa, nie trzeba dokonywać wielkich rzeczy, ale wystarczy posiadać cnoty zwyczajne, ludzkie, proste – byle prawdziwe i autentyczne”¹. To wszystko sprawia, że jest On patronem, który się „nie starzeje”. W każdym bowiem kontekście historyczno-kulturowym przymioty Jego osoby są aktualne i potrzebne. Nie może więc dziwić fakt, że zarówno w tradycji Kościoła jak i w pobożności ludowej zyskał on poczesne i niezwykle istotne miejsce.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie miejsca i kultu św. Józefa w wybranych tradycjach chrześcijańskiego Wschodu oraz wskazanie możliwych wpływów, jakie kult orientalny wywarł na liturgię i pobożności Kościoła rzymskiego i całej tradycji łacińskiej.

1. Główne założenia orientalnej wizji józefologicznej

Chcąc skutecznie rozwiązać postawiony problem należy najpierw jasno określić, jak wygląda orientalna wizja józefologiczna, o której mowa. Już w tym miejscu trzeba przyznać, że nie jest to zadanie proste, bowiem chrześcijański Wschód ani historycznie, ani liturgicznie, nie jest monolitem, ale raczej niezwykle bogatą mozaiką, w której trudno szukać jednego paradygmatu określonych koncepcji². Szczegółowy zarys owej wizji czytelnik znajdzie w moim wcześniej-

¹ Paweł VI, *Przemówienie z dn. 19 marca 1969 r.*, [w:] *Insegnamenti di Paolo VI*, t. VII, Città del Vaticano 1969, s. 1268.

² Więcej na temat różnorodności chrześcijańskiego Wschodu zob. M.R. Potoczny, *Rodziny liturgiczne chrześcijańskiego Wschodu – panorama*, „Teologia i Człowiek” 25/1 (2014), s. 165-185.

szym studium poświęconym tematyce kultu św. Józefa na Wschodzie³. W tym miejscu ograniczymy się jedynie do wskazania głównych założeń, które wydają się koniecznymi z punktu widzenia opracowywanego zagadnienia.

Chociaż obiektywne emanacje kultu św. Józefa wskazywałyby na jego zachodnie pochodzenie to jednak badania jasno wskazują, że swoje korzenie ów kult ma na Wschodzie⁴. Na jego rozwój miały wpływ nie tylko nieliczne przesłanki biblijne, ale przede wszystkim apokryfy oraz intuicje orientalnych Ojców Kościoła. Wśród rzeczonych pism apokryficznych szczególną rolę odegrała *Historia Józefa cieśli* (znana także jako: *Oto opuszczenie ciała ojca naszego Józefa cieśli, ojca Chrystusa według ciała*, zaś w wersji arabskiej: *Historia przejścia [transitio] świętego ojca naszego starego Józefa cieśli*)⁵, napisana między IV a VI wiekiem. To starożytne dzieło pomyślane zostało jako opowiadanie dotyczące ostatnich dni życia św. Józefa, które miał swoim uczniom przekazać sam Jezus Chrystus⁶. Polski tłumacz apokryfu, ks. Tomasz Hergesel zauważa, że dzieło jest wtórne do kultu i „powstało w wyniku rozwoju nabożeństwa do św. Józefa w Egipcie, stąd ślady stopniowego rozwoju utworu przystosowywanego dla potrzeb kultu. Zawiera więc modlitwy, inwokacje, wspomnienie celu kultowego, termin grecki prosfora; datę obchodzenia święta Józefa (26 Epep), czasami narracja przechodzi w modlitwę”⁷.

Apokryf przedstawia świętego jako świątobliwego i pobożnego starca, który będąc wdowcem jako niemal dziewięćdziesięcioletek poślubił Maryję, zaś w chwili śmierci miał 111 lat. Już ten pobieżny szkic pozwala na wyciągnięcie wniosku, że przywołany dokument piśmienny w dużej mierze przyczynił się do ukształtowania wizerunku świętego i pobożności józefologicznej w różnych tradycjach liturgicznych Kościoła. Należy zauważyć, że apokryf był na tyle cennym pismem, iż w niektórych wspólnotach przez całe wieki był liturgiczną lekturą obowiązkową we wspomnienie św. Józefa⁸. I chociaż można się spierać co do historycznej wiarygodności zawartych w omawianym tekście informacji, to jednak nie ulega wątpliwości, że jest to najwcześniejsze świadectwo pobożności i kultu św. Józefa⁹.

³ M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli w liturgiach Kościołów Wschodnich*, [w:] *Święty Józef w liturgii Kościoła i w pobożności ludowej*, red. W. Pałęcki, A. Megger, Studia liturgiczne 12. Lublin 2016, s. 137–152. W niniejszym studium będziemy się odwoływać do myśli zawartych w tymże artykule.

⁴ Zob. G. Giamberardini, *San Giuseppe nella tradizione Copta*, Cairo 1966, s. 2; M. Straszewicz, *Józef Oblubieniec*, w: EK 8, k. 125–127.

⁵ Zob. także: *Legenda o Józefie Cieśli*, tł. T. Hergesel, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 1, *Ewangelie apokryficzne*, red. M. Starowieyski, Kraków 2017, s. 559–578.

⁶ Por. M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 140–141.

⁷ *Legenda o Józefie Cieśli*, s. 560.

⁸ Por. M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 141; zob. J. Dusserre, *Les origines de la devotion a saint Joseph*, „Cahiers de Joséphologie” 1 (1953), s. 18.

⁹ Por. K. Washut, *St. Joseph in the East*, https://www.newliturgicalmovement.org/2015/03/st-joseph-in-east.html#.YfUVgC_USZw (28.01.2022).

Na orientalną wizję józefologiczną niezwykle ważny wpływ mieli również Ojcowie Kościoła¹⁰. I chociaż prawdą jest stwierdzenie, że Ojcowie Wschodni w odniesieniu do św. Józefa byli niezwykle powściągliwi¹¹, a w ich pismach trudno doszukiwać się zwartego traktatu teologicznego poświęconego Józefowi¹², to jednak nie milczeli oni zupełnie na temat naszego patrona. Na przykład jeden z najwybitniejszych Ojców greckich, św. Jan Chryzostom (†407) w swoich homiliach do Ewangelii wg św. Mateusza ukazuje go nie tylko jako człowieka sprawiedliwego, ale również dobrego, roztropnego, cnotliwego i wolnego od wszelkiej namiętności¹³, w którego życiu radość wciąż przeplatała się z bólem, a spokój z coraz to nowymi niebezpieczeństwami. W tym wszystkim Józef jawi się jako człowiek głębokiego zawierzenia, który nie kalkuluje, lecz posłuszny jest woli Boga¹⁴. Joseph Dusserre w swoim wybitnym studium dotyczącym kultu św. Józefa zauważa, że w oczach Chryzostoma Józef jawi się przede wszystkim jako świadek dziewictwa Maryi oraz boskości Jezusa Chrystusa¹⁵.

Inny wybitny Ojciec Kościoła, należący do tradycji syryjskiej św. Efreem z Nisibis (†373), zwraca uwagę na wiarę i odwagę Józefa. Co prawda w *Komentarzu do Diatessaronu* znajdujemy słowa świadczące o wątpliwościach, jakie ciążyła Maryi wywołała w jej mężu¹⁶ – to jednak w konkluzji poeta z Nisibis stwierdza z całą stanowczością, że Józef zawsze jej wierzył, a wiara ta powodowana była zarówno interwencją anioła, ale także pogodnym obliczem Maryi, jej dotychczasową czystością, gością udzieloną jej przez Zachariasza i Elżbietę oraz radością Jana w łonie matki¹⁷. Ponadto Efreem był także pierwszym spośród Ojców, który nie wątpił w doskonałą czystość Józefa i dodaje, że doskonała czystość Maryi i Józefa przed ślubem była obowiązkowa, natomiast po nim – wybrana dobrowolnie¹⁸.

Przywołując patrystyczne wypowiedzi na temat św. Józefa nie można pominąć jeszcze jednego autora – Jakuba z Sarug (†451), który bywa czasem na-

¹⁰ Zob. także: T. Kaczmarek, *Św. Józef w nauczaniu ojców Kościoła – Idee przewodnie*, „Studia Włocławskie” 1 (1998), s. 61-70.

¹¹ Por. *Sa Giuseppe nell'iconografia: le peculiarità della tradizione orientale*, <http://www.sentiericonca.it/public/icone/?p=12539> (21.01.2022). Por. J.E. Hope, *Transformation of the Image of St Joseph in Early Modern Art*, t. 1, (PhD Thesis) Birmingham 2011, s. 8-13.

¹² I. Ortiz de Urbina, *San Giuseppe nella patrologia siriana*, w: *San Giuseppe nei primi quindici secoli della Chiesa: atti del Primo Simposio internazionale celebrato nel centenario della proclamazione di S. Giuseppe a patrono della Chiesa universale*, Roma, 29 novembre – 6 dicembre 1970, Roma 1971, s. 150.

¹³ Jan Chryzostom, *Homilia IV: Mt 1, 17-21*, w: tenże, *Homilie na Ewangelię według św. Mateusza. Część pierwsza: homilie 1-40*, tł. J. Krystyniacki; red. A. Baron, E. Buszewicz, Kraków 2002, s. 54-55.

¹⁴ Jan Chryzostom, *Homilia VIII: Mt 2, 11-15*, w: *tamże*, s. 105-106.

¹⁵ J. Dusserre, *dz.cyt.* s. 29-30

¹⁶ Zob. P. Ortiz Valdivielso, *Un nuevo fragmento siríaco del Comentario de S. Efrén al Diatésaron*, „Studia Papyrologica” 5 (1966), s. 12; I. Ortiz de Urbina, *dz. cyt.*, s. 152.

¹⁷ I. Ortiz de Urbina, *dz. cyt.*, s. 154.

¹⁸ Por. Ephrem, *Commentaire de l'Évangile concordant, version arménienne*, L. Leloir (ed.), CSCO 145, s. 21-22. Zob. M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 139.

zywany pierwszym panegirystą świętego. W jego dziełach wielokrotnie mówi on o Józefowym paradoksie jednoczesnej wiary i niewiary w dokonujące się na jego oczach tajemnice. Ów autor prawdopodobnie inspirował się twórczością św. Efrema¹⁹, jednak nie zmienia to faktu, że św. Józef w jego twórczości zyskał niezwykle oryginalne oblicze. Według Jakuba początkowe wątpliwości Józefa połączone nawet z myślą o zdradzie Maryi czy wręcz dokonanych na niej gwałcie, rozwiąło widzenie archanioła Gabriela, po którym Józef nazwany został „czystym i świętym jak duchowy Melchizedek, który stał się kapłanem służącym Panu świętości”²⁰. W jednej z homilii bożonarodzeniowych Jakuba Józef przeprosza Maryję za swoją niewiarę, wątpliwości i podejrzenia, a jako konsekwencje takiego zachowania obiecuje zawsze opowiadać prawdę o dziewiczym poczęciu Jezusa oraz żyć z Nią w czystości. To wszystko sugeruje, że dla Jakuba św. Józef nie tylko był cnotliwy, ale również był człowiekiem stosunkowo młodym, w pełni sił witalnych, dla którego wyrzeczenie się życia na sposób małżeński było rzeczywistą ofiarą, a nie uległością wobec naturalnie wyczerpującej się energii²¹.

Joseph Dussere zauważa, że powyższe świadectwa znacząco wpłynęły na rozwój kultu św. Józefa na Wschodzie w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa. Autor dodaje, że fakt jego powodzenia we wspólnotach orientalnych nie powinien nikogo dziwić, gdyż wiąże się z psychologią Wschodu, która naturalnie jest spontaniczna i niezwykle ludzka w swej pobożności. Dla chrześcijan wschodnich trudno było wyobrazić sobie Dzieciątka Jezus bez dobrego Józefa u boku²².

2. Obecność św. Józefa w liturgii Kościołów Wschodnich

Powyższa analiza w jasny sposób ukazuje, że św. Józef jest dla Kościołów Wschodnich różnymi tradycjami patronem wyjątkowym, którego cnoty – podobnie jak w tradycji łacińskiej – powinny stawać się paradygmatem życia, zwłaszcza dla chrześcijańskich mężczyzn. W tym miejscu należy jednak postawić zasadnicze pytanie: czy i ewentualnie w jaki sposób wizja józefologiczna przedstawiona w zaprezentowanych pismach i dziełach Ojców zaimpregnowała życie liturgiczne poszczególnych wspólnot Orientu?

Poszukując odpowiedzi na postawione pytanie należy w pierwszej kolejności zajrzeć do kalendarzy liturgicznych. Już powierzchowna ich analiza może być dla nas zaskakująca. Okazuje się bowiem, że kult św. Józefa – chociaż początkowo rozkwitał właśnie na Wschodzie²³ – ostatecznie nie rozwinął się tam w takim stopniu jak

¹⁹ Por. I. Ortiz de Urbina, *dz. cyt.*, s. 155.

²⁰ C. Vona, *Omelle mariologiche di San Giacomo di Sarug*, Roma 1953, s. 147.

²¹ F.L. Filas, *Joseph, St.*, NCE², vol. 7, s. 1035. M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 139-140.

²² J. Dusserre, *dz.cyt.*, s. 83.

²³ Zob. *tamże*.

w tradycji łacińskiej. Wśród orientalnych tradycji liturgicznych właściwie tylko jedna, koptyjska, w szczególny sposób wyróżniła Józefa w *sanctorale* kalendarza liturgicznego i wspomina moment jego śmierci na początku sierpnia (26. Abīb). Na taką szczególną „życzliwość” z całą pewnością wpływ miał opisany w Ewangelii epizod ucieczki do Egiptu (por. Mt 2,13-15), które to wydarzenie nazywane jest w kalendarzach koptyjskich „Wejściem Chrystusa Pana do ziemi egipskiej” lub „Przybyciem naszego Pana do Egiptu wraz z Maryją, Józefem i Salome” i nazwane jest w *Synaksarionie koptyjskim* „własnym świętem Egipcjan”²⁴. Wśród Koptów kult św. Józefa wiązał się z miejscami, w których – według lokalnych podań i tradycji – miała się zatrzymywać Święta Rodzina. Właśnie tam wznoszono kościoły poświęcane Świętej Rodzinie, a rocznica ich dedykacji była niejednokrotnie wspomnieniem św. Józefa²⁵. Należy zauważyć, że egipskie wspomnienie świętego czerpie ze wspomnianej *Historii Józefa cieśli*, gdzie sam Chrystus miał wskazać apostołom konkretną datę śmierci i polecić obchodzić w ten dzień pamiątkę swego przybranego ojca. Trzeba również dodać, że w apokryficznej wypowiedzi samego Jezusa znajduje się także wskazanie, by w ten dzień odczytywać słowa zapisane w *Historii*²⁶.

Poza tradycją koptyjską św. Józef we wschodnich kalendarzach liturgicznych nie doczekał się własnego święta (jeśli takowe się pojawiało, np. u melchitów, było to wynikiem wpływów łacińskich). W tradycjach wschodnich naszego świętego umieszcza się w gronie starotestamentalnych patriarchów²⁷, a liturgia wspomina go przy okazji wydarzeń związanych z tajemnicami Wcielenia Syna Bożego. Dla przykładu w liturgiach greckich obecność wspomnienia św. Józefa ukształtowała się w następujący sposób:

Według dostępnych dokumentów historycznych w IX/X w. Grecy czcili Józefa w ostatnią niedzielę przed Bożym Narodzeniem lub w niedzielę po Bożym Narodzeniu. Niekiedy świętem Maryi i Józefa był dzień 26 grudnia (co zachowało wiele współczesnych kalendarzy bizantyńskich), a nawet – jak podaje *Menologion Bazylego* (X/XI w.), w sam dzień Bożego Narodzenia. Zresztą do dziś Kościół grecki niedzielę przed Bożym Narodzeniem nazywa nie tylko Κυριακή προ της Γεννήσεως του Ιησού Χριστού, ale także Κυριακή των Αγίων Πατέρων – Niedzielą Świętych Ojców [...], w którą wspomina się patriarchów, którzy poprzedzili przyjście na ziemię Syna Bożego – od Adama do Józefa z Nazaretu. Z kolei niedziela po Bożym Narodzeniu [...] to dzień liturgicznego wspomnienia Józefa Sługi – przybranego ojca Jezusa, króla Dawida oraz Jakuba Brata Pańskiego. Choć św. Józef wymieniany jest wśród patriarchów oczekujących Mesjasza, to jednak wyda-

²⁴ G. Giamberardini, *San Giuseppe*, s. 185nn. Zob. M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 145.

²⁵ *Tamże*, s. 194nn.

²⁶ J. Dusserre, *dz. cyt.*, s. 33. M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 145-147.

²⁷ F.L. Filas, *Joseph, St.*, NCE², vol. 7, s. 1035.

je się, że jego jedynym właściwym wspomnieniem jest u Greków właśnie niedziela następująca po Bożym Narodzeniu. Taką wskazówkę znajdujemy także w kalendarzu palestyńskiego klasztoru św. Saby, który z czasem stał się dla wielu wspólnot bizantyjskich głównym punktem odniesienia. [...] warto zaznaczyć, że niedziela po Bożym Narodzeniu jest właściwie poszerzeniem liturgii samej uroczystości i jako taka wpisuje się w tradycje Kościoła bizantyjskiego, w którym wielkie święta tajemnic zbawienia wiążą się z przypomnieniem osób szczególnie z tym wydarzeniem związanych²⁸.

W tradycjach Kościołów syryjskich wspomnienie św. Józefa także wpisuje się w kontekst tajemnic związanych z cyklem Narodzenia Pańskiego. Jedyne liturgiczne wspomnienie świętego to druga niedziela przed Bożym Narodzeniem, w którą w szczególnie sposób wspomina się sen św. Józefa (por. Mt 1,20–22)²⁹.

Mimo tak skromnej obecności w kalendarzach liturgicznych, kult św. Józefa w liturgiach i pobożności ludowej Kościołów Wschodnich zaowocował szeregiem intuicji i praktyk pobożnościach, wśród których pierwsze miejsce zajmują teksty liturgiczne. W tym miejscu warto wspomnieć pochodzący z IX w. zbiór utworów (hymny i tropariony) autorstwa Józefa z Syrakuz zwanego „Melodosem” lub „Hymnografem”. Jak zważono w cytowanym tu wielokrotnie studium „Kult św. Józefa Cieśli w liturgiach Kościołów Wschodnich”, greckie teksty brewiarzowe w chronologiczny sposób przypominają najważniejsze wydarzenia z życia św. Józefa oraz cnoty jakimi się cechował. Co ciekawe, odnajdujemy tu wpływ omawianego wyżej apokryfu egipskiego, gdyż nasz patron najczęściej jest tu przedstawiany jako człowiek stary, który w niebie opowiada swemu przodkowi, królowi Dawidowi, niezwykle wydarzenia jakich był świadkiem na ziemi. Bizantyjskie teksty liturgiczne w euforyczny sposób opisują wprowadzenie Józefa do raju. Antyfony i tropary ku jego czci zwracają uwagę na jego wierność Chrystusowi oraz na bezgranicznie posłusznego Stwórcy dzięki któremu może on być przyrównany jednocześnie do aniołów, proroków i męczenników³⁰.

Twórczość liturgiczna Kościołów syryjskich oscyluje wokół wspomnianego już wyżej ewangelicznego opowiadania o śnie Józefa. To właśnie dzięki temu wydarzeniu z pełnego wątpliwości człowieka stał się Józef wiernym sługą Boga, obrońcą Maryi oraz przybranym ojcem Jezusa. Odzwierciedleniem tej intuicji stały się hymny i homilie, zwłaszcza autorstwa św. Efrema Syryjczyka³¹.

Biorąc pod uwagę wyżej poczynioną systematyzację nie może nas dziwić, że największe bogactwo tekstów o św. Józefie odnajdujemy w liturgii należącej do tradycji koptyjskiej. Obecne tu treści czerpią obficie nie tylko z Ewangelii, ale

²⁸ M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 142-143.

²⁹ *Zob. tamże*, s. 143-145.

³⁰ *Tamże*, s. 147-148.

³¹ *Zob. tamże*, s. 148-149.

także z apokryfów i lokalnych egipskich tradycji. Koptyjskie teksty liturgiczne przedstawiają Józefa uwydatniając jego zasługi w powierzony mu przez Boga misji³².

Poza oficjalnymi tekstami liturgicznymi chrześcijański Wschód nie wypracował licznych nabożeństw przeznaczonych do tzw. pobożności ludowej, które można by porównać z dziedzictwem łacińskim. Nie oznacza to jednak zupełnego braku takich pozaliturgicznych formuł modlitewnych. Jedną z nich w przestrzeni chrześcijańskiego Wschodu jest *Akatyst ku czci św. Józefa Oblubieńca Bogarodzicy*. Choć jest to stosunkowo młoda kompozycja, której zasięg ogranicza się głównie do Kościołów bizantyjskich tradycji ukraińskiej, warto w tym miejscu nieco szerzej ją zaprezentować.

Sam Akatyst (ἀ-κάθιστος, dosł. „nie siedząc”) jako forma modlitwy liturgicznej, pierwotnie skomponowany został jako forma pobożności maryjnej. W tej „oryginalnej” formie powstał prawdopodobnie tuż po Soborze w Chalcedonie (451) jako hymn złożony z 24 stanc zapisanych za pomocą akrostychu alfabetycznego. Jest to bogaty w teologiczne treści hymn stanowiący swoisty komentarz do Ewangelii dzieciństwa z odniesieniem do apokryfów oraz ukazuje prawdy dogmatyczne związane z Maryją Dziewicą. Na przestrzeni wieków akatyst maryjny stał się wzorem licznych tego typu modlitw poświęconych czci Osób Boskich oraz świętych Pańskich³³, zwłaszcza w Kościołach słowiańskich. W tym też kontekście powstał właśnie *Akatyst ku czci św. Józefa Oblubieńca Bogarodzicy*. Jego autorem był profesor Moskiewskiej Akademii Duchownej Piotr Kazański, zaś pierwsze wydanie modlitwy datowane jest na rok 1871. Utwór opiera się na podaniach ewangelijnych św. Mateusza i św. Łukasza, a także na literaturze apokryficznej, włączając w to omawiany powyżej dokument *Historia Józefa Cieśli*. W całości narracji zwraca się uwagę na cnoty św. Józefa, tj. wierność, wielkość, ponadprzeciętność, siłę i miłość³⁴. Modlitwa ta stała się popularna zwłaszcza wśród wiernych Ukraińskiej Cerkwi Grekokatolickiej, zwłaszcza w Roku św. Józefa (2020-2021).

Dla wiernych różnych tradycji wschodnich istotnym elementem kultu liturgicznego oraz pozaliturgicznego jest ikona. Nie można zatem i w tym miejscu pominąć odniesienie do józefologicznej ikonografii orientalnej. Większość ikon przedstawiających naszego świętego w szerszym kontekście nawiązuje do tajemnic Wcielenia. Tak więc mamy ikony Narodzenia Pańskiego, na których Józef stoi z boku, pogrążony w adoracyjnej zadumie, albo też rozmawia z jednym

³² Zob. *tamże*, s. 149-150.

³³ E.M. Toniolo, *Akathistos*, [w:] E.G. Farrugia (ed.), *Dizionario enciclopedico dell'Oriente Cristiano*, Roma 2000, s. 21-22.

³⁴ Por. D. Galanciak, *Kult św. Józefa na podstawie współczesnych modlitewników*, „Symposium” 25 (2021) 1/40, s. 204.

z pasterzy. Istnieją ikony przedstawiające ucieczkę do Egiptu, na których jawi się on jako strażnik Świętej Rodziny. Spotyka się również ikony przedstawiające sen św. Józefa – wówczas okraszone są one słowami „Józefie, synu Dawida, nie bój się wziąć do siebie Maryi, twej Małżonki; albowiem z Ducha Świętego jest to, co się w Niej poczęło” (Mt 1,20). Istnieją również ikony przedstawiające Józefa jako głównego bohatera, trzymającego na ręku małego Jezusa bądź niosącego na ofiarę „parę synogarlic, albo dwa młode gołębie” (Łk 2,24)³⁵.

3. Wschodnia pobożność józefologiczna a kontekst łaciński

Ogłoszony 8 grudnia 2020 r. przez papieża Franciszka w całym Kościele powszechnym „Rok Świętego Józefa” miał na celu wzmocnienie wiernych Kościoła na wzór Opiekuna Świętej Rodziny³⁶. Papieski Penitencjarz Większy, Mauro Kard. Piacenza zauważył, że „pobożność względem Opiekuna Odkupiciela rozwinęła się szeroko na przestrzeni dziejów Kościoła, który nie tylko przyznaje mu cześć najwyższą po Matce Bożej i jego Oblubienicy, ale także powierzył mu liczne patronaty”, a także fakt, iż „Magisterium Kościoła wciąż odkrywa dawną i nową wielkość tego skarbu, którym jest Święty Józef, i jak gospodarz domu w Ewangelii św. Mateusza «ze swego skarbcza wydobywa rzeczy nowe i stare» (Mt 13, 52)”³⁷. Inicjatywa ogłoszenia specjalnego roku poświęconego naszemu patronowi sprawiła, że na nowo zaczęto poszukiwać i – w rzeczy samej – odkrywać różne, często już zapomniane formy pobożności ku czci św. Józefa. W cytowanym wyżej artykule ks. Dawid Galanciak dokonał ciekawego zestawienia modlitw ku czci świętego, opublikowanych w dostępnych modlitewnikach. Zestawienie zdaje się potwierdzać wspomniana intuicję kard. Piacenzy: Kościół rzeczywiście posiada bogaty skarbiec tekstów pobożnościowych ku czci św. Józefa. Są wśród nich: litanie, nowenna, szkaplerz, płaszcz, nabożeństwo nieustającej czci, nabożeństwo do siedmiu boleści i radości św. Józefa, septenna czyli nabożeństwo siedmiu śród, koronka, godzinki, bractwo, i wiele innych³⁸. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że ta cała mozaika czyni łacińską pobożność józefologiczną najbogatszą wśród innych tradycji liturgicznych. Warto jednak postawić pytanie, czy takie bogactwo może zawdzięczać coś chrześcijańskiemu Wschodowi, w którym św. Józef wydaje się być dzisiaj patronem nieco zapomnianym?

³⁵ M.R. Potoczny, *Kult św. Józefa Cieśli*, s. 150.

³⁶ Por. Penitencjaria Apostolska, *Dekret Prot. N. 866/20/1*, https://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_penit/documents/rc_trib_appen_pro_20201208_decreto-indulgenze-sangiuseppe_pl.html (31.01.2022).

³⁷ Tamże.

³⁸ Zob. D. Galanciak, *Kult św. Józefa*, s. 185-210. Zob. także: W. Rozynkowski, *Z dziejów kultu św. Józefa*, „Kaliskie Studia Teologiczne” (2005) 4, s. 111-124.

Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta i właściwie nigdy nie będzie jednoznaczna. O ile bowiem łatwo stwierdzić, że np. coraz bardziej popularny za sprawą kaliskiego środowiska teologicznego *Akatyst ku czci św. Józefa Oblubieńca Bogarodzicy* jest proweniencji wschodniej, o tyle geneza innych form pobożności nie będzie już tak oczywista.

Jednakże opierając się na zaprezentowanych powyżej świadectwach i przesłankach historycznych można zaryzykować stwierdzenie, że wschodnia wizja józefologiczna zaimpregnowała łacińską pobożność już u jej zarania. Dotyczy to przede wszystkim wpływów apokryficznego dzieła *Historia Józefa Cieśli* na kształt pobożności józefologicznej. To przecież to orientalne źródło pierwsze przedstawiło św. Józefa jako czcigodnego starca. Za tym podaniem zarówno Ojcowie jak i pobożność ludowa tak właśnie zaczęła wyobrażać sobie Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny. A przecież Pismo św. nic nie mówi o jego wieku. Pomijając teologiczne i antropologiczne interpretacje takiego stanu rzeczy należy stwierdzić, że obraz św. Józefa jaki większość chrześcijan ma wryty w liturgicznej pamięci, jest wschodniego pochodzenia. W przestrzeni nieweryfikowalnych hipotez i domysłów musi pozostać pytanie o to, jak wyglądałby ów wizerunek świętego, gdyby nie to z pozoru mało znaczące pismo apokryficzne. Zresztą fakty historyczne potwierdzają, że do XII w. Zachód był powściągliwy w kulcie oddawanym św. Józefowi, a jego ewentualne formy bogato czerpały właśnie z tradycji Orientu. A zatem niemal przez dwanaście wieków ta orientalna wizja józefologiczna była wspólna dla całego Kościoła³⁹.

Jeszcze inny wschodni przykład wpływu na łaciński kult św. Józefa stanowią jego ikony. Trzeba przyznać, że ikona jako forma sztuki sakralnej przeżywa na Zachodzie swój renesans. Także w kontekście polskim wciąż powstają nowe szkoły kształtujące adeptów sztuki pisania ikon. W pracowniach ikonopisarskich powstają również ikony naszego świętego, zupełnie różne od tradycyjnych zachodnich obrazów. Te święte wizerunki mają nie tylko przedstawiać Józefa, ale uobecnić go, pozwolić nawiązać z nim osobistą relację, pomóc zajrzeć człowiekowi do tej rzeczywistości, w której on już jest, a do której Kościół na ziemi wciąż pielgrzymuje⁴⁰. Te inspirowane wschodnim duchem ikony św. Józefa coraz częściej pojawiają się w zachodnich świątyniach oraz w domach chrześcijan obrządku rzymskiego, i stanowią doskonały przykład wpływu orientalnej wizji józefologicznej na tradycję Kościoła zachodniego.

Zakończenie

Chociaż ciesząca się starożytnym pochodzeniem orientalna wizja józefologiczna jest znacznie uboższa od tej, która ukształtowała się na Zachodzie, to

³⁹ Zob. J. Dusserre, *dz.cyt.*, s. 84.

⁴⁰ Por. G. Górny, *Renesans ikony*, „Niedziela” (2017) 8, s. 35.

jednak niesie ona w sobie głębokie treści teologiczno-pobożnościowe, które nie pozostają obojętne dla innych tradycji liturgicznych. Współczesny człowiek niejednokrotnie nie zdaje sobie sprawy z faktu, że na kształt jego wrażliwości duchowej miały wpływ elementy pochodzące z odległych kulturowo tradycji. W przypadku kultu św. Józefa intuicje orientalne można nazwać swoistym fundamentem, na którym Zachód wybudował piękny i niezwykle bogaty gmach różnych form pobożności. Warto zatem odkrywać te z pozoru mało znaczące wpływy, aby w ten sposób doświadczyć jedności, która przenikając do życia Kościoła różnych tradycji, może w końcu doprowadzić do ekumenicznej pełni.

BIBLIOGRAFIA

- Dusserre J., *Les origines de la devotion a saint Joseph*, „Cahiers de Joséphologie” 1 (1953), s. 1-86.
- Ephrem, *Commentaire de l'Évangile concordant, version arménienne*, red. L. Leloir, CSCO 145, Leuven 1954.
- Filas F.L., *Joseph, St.*, NCE², vol. 7, s. 1037-1041.
- Galanciak D., *Kult św. Józefa na podstawie współczesnych modlitewników*, „Symposium” 25 (2021) 1/40, s. 185-210
- Giamberardini G., *San Giuseppe nella tradizione Copta*, Cairo 1966.
- Górny G., *Renesans ikony*, „Niedziela” (2017) 8, s. 35.
- Hope J.E., *Transformation of the Image of St Joseph in Early Modern Art, t. 1*, (PhD Thesis) Birmingham 2011, s. 8-13.
- Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię według św. Mateusza. Część pierwsza: homilie 1-40*, tł. J. Krystyniacki; red. A. Baron, E. Buszewicz, Kraków 2002.
- Kaczmarek T., *Św. Józef w nauczaniu ojców Kościoła – Idee przewodnie*, „Studia Włocławskie” 1 (1998), s. 61-70.
- Legenda o Józefie Cieśli*, tł. T. Hergesel, w: *Apokryfy Nowego Testamentu, t. 1, Ewangelie apokryficzne*, red. M. Starowieyski, Kraków 2017, s. 559-578.
- Ortiz de Urbina I., *San Giuseppe nella patrologia siriana*, w: *San Giuseppe nei primi quindici secoli della Chiesa: atti del Primo Simposio internazionale celebrato nel centenario della proclamazione di S. Giuseppe a patrono della Chiesa universale, Roma, 29 novembre – 6 dicembre 1970*, Roma 1971, s. 150-160.
- Ortiz Valdivielso P., *Un nuevo fragmento siríaco del Comentario de S. Efrén al Diatésaron*, „Studia Papyrologica” 5 (1966), s. 7-17.
- Paweł VI, *Przemówienie z dn. 19 marca 1969 r.*, [w:] *Insegnamenti di Paolo VI, t. VII*, Città del Vaticano 1969.
- Penitencjaria Apostolska, *Dekret Prot. N. 866/20/I*, https://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_penit/documents/rc_trib_appen_pro_20201208_decreto-indulgenze-sangiuseppe_pl.html (31.01.2022).
- Potoczny M.R., *Rodziny liturgiczne chrześcijańskiego Wschodu – panorama*, „Teologia i Człowiek” 25/1 (2014), s. 165-185.
- Potoczny M.R., *Kult św. Józefa Cieśli w liturgiach Kościołów Wschodnich*, [w:] *Święty Józef w liturgii Kościoła i w pobożności ludowej*, red. W. Pałęcki, A. Megger, Studia liturgiczne 12, Lublin 2016, s. 137-152.

Rozynkowski W., *Z dziejów kultu św. Józefa*, „Kaliskie Studia Teologiczne” (2005) 4, s. 111-124.

San Giuseppe nell'iconografia: le peculiarità della tradizione orientale, <http://www.sen-tiericon.it/public/icone/?p=12539> (21.01.2022).

Straszewicz M., *Józef Oblubieniec*, w: EK 8, k. 125-127.

Toniolo E.M., *Akathistos*, [w:] *Dizionario enciclopedico dell'Oriente Cristiano*, red. E.G. Farrugia, Roma 2000, s. 21-22.

Vona C., *Omellie mariologiche di San Giacomo di Sarug*, Roma 1953.

Washut K., *St. Joseph in the East*, https://www.newliturgicalmovement.org/2015/03/st-joseph-in-east.html#.YfUVgC_USZw (28.01.2022).